

УДК 930(477):323.28(477.8)”1939/1953”
DOI: 10.24919/2312-2595.8/50.240967

Василь ФУТАЛА

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vfutala@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2521-4710>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/I-3152-2018>

Бібліографічний опис статті: Футала, В. (2021). Державний терор щодо західноукраїнської інтелігенції у 1939–1953 рр.: історіографія проблеми. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 8/50, 215–242. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.8/50.240967>.

ДЕРЖАВНИЙ ТЕРОР ЩОДО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У 1939–1953 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Анотація. *Мета дослідження* – показати здобутки сучасної української історіографії у вивченні форм і методів терору сталінського режиму щодо західноукраїнської інтелігенції у 1939–1953 рр., персоніфікувати науковий доробок українських учених, передбачити перспективи подальших наукових пошуків. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об’єктивності, а також на методи історіографічного аналізу та синтезу. **Наукова новизна** полягає у тому, що на основі широкого кола історіографічних джерел, створених сучасними українськими дослідниками, простежено процес нагромадження історичних знань про перебіг і наслідки протиостояння західноукраїнської інтелігенції радянському авторитаризму протягом 1939–1953 рр. **Висновки.** Сучасні вітчизняні дослідники на багатому ілюстративному матеріалі показали хід, складові і масштаби сталінських репресій щодо західноукраїнської інтелігенції у 1939–1953 рр. Автори сходяться на думці, що саме проти національно свідомих українців, чий опір утвердженню тоталітарного режиму на західних землях України

© Василь Футала, 2021

набув у повоєнні роки масового і організованого характеру, спрямовувався головний удар з боку влади. Остання використовувала всі можливості для ідейного та інституційного тиску на творчу інтелігенцію, насадження нового історичного нарративу, дискредитації українського національно-визвольного руху, а кожний вияв невдоволення такою політикою неодмінно розцінювався як прояв «українського буржуазного націоналізму» з усіма наслідками, що випливали з цього. Водночас аналізована проблема має перспективу розвитку. Зокрема, додаткових знань потребують ідеологічні чистки вчених природничих наук, морально-психологічний стан інтелігенції у контексті повсякденної локальної історії, формування інтелігенцією стандартів самопрезентації в умовах політики державного терору. Ця наукова проблема має перспективу дослідження крізь призму біографістики.

Ключові слова: українська історіографія; історіографічні джерела; сталінський режим; державний терор; західноукраїнська інтелігенція; творче життя; радянізація; ідеологічний тиск.

Vasyi FUTALA

PhD hab. (History), Professor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (vfutala@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2521-4710>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/I-3152-2018>

To cite this article: Futala, V. (2021). Derzhavnyi teror shchodo zakhidnoukrainskoi intelihentsii u 1939–1953 rr.: istoriografiiya problemy [State terror against the Western Ukrainian intelligentsia in 1939–1953: historiography of the problem]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 8/50, 215–242. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.8/50.240967> [in Ukrainian].

STATE TERROR AGAINST THE WESTERN UKRAINIAN INTELLIGENTSIA IN 1939–1953: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

Summary. The purpose of the study is to show the achievements of modern Ukrainian historiography in the study of forms and methods of

*terror of the Stalinist regime against the Western Ukrainian intelligentsia in 1939–1953, to personify the scientific achievements of Ukrainian scientists, to predict prospects for further research. **Research methodology** is based on the principles of historicism, systemicity, and objectivity. In solving specific problems, methods of historiographical analysis and synthesis were applied. **The scientific novelty** is that on the basis of a wide range of historiographical sources created by modern Ukrainian researchers, the process of accumulation of historical knowledge about the course and consequences of the opposition of the Western Ukrainian intelligentsia to Soviet authoritarianism during 1939–1953 is traced. **Conclusions.** Modern domestic researchers on a rich illustrative material showed the course, components and scale of Stalin's repressions against the Western Ukrainian intelligentsia in 1939–1953. The authors agree that it was against the nationally conscious Ukrainians, whose resistance to the establishment of a totalitarian regime in the western lands of Ukraine acquired a massive and organized character in the post-war years, that the main blow was directed by the authorities. The latter used all opportunities for ideological and institutional pressure on the creative intelligentsia, planting a new historical narrative, discrediting the Ukrainian national liberation movement, and any dissatisfaction with such a policy was inevitably seen as a manifestation of "Ukrainian bourgeois nationalism" with all its consequences. However, the analyzed problem has prospects for development. In particular, the ideological purges of natural sciences, the moral and psychological state of the intelligentsia in the context of everyday local history, the formation of intellectuals' standards of self-presentation in the context of the policy of state terror require additional knowledge. This scientific problem has the prospect of research through the prism of biography.*

Key words: *Ukrainian historiography; historiographical sources; Stalinist regime; state terror; Western Ukrainian intelligentsia; creative life; Sovietization; ideological pressure.*

Постановка проблеми. Після окупації Радянським Союзом західноукраїнських земель у вересні 1939 р. сталінський режим заходився перевлаштовувати економічне, суспільно-політичне та духовне життя регіону за радянським зразком. Суворими адміністративно-командними методами проводилася уніфікація форм правління й державного устрою, відбувався процес насадження радянських взірців у галузі культури, освіти, науки. Партійно-радянська номенклатура намагалася поставити на службу офіційній ідеології місцевих творців високих цінностей – науковців,

літераторів, журналістів, митців, юристів, учителів, лікарів, тобто представників тих професій, що мали безпосередній контакт з людиною або вплив на неї. Важливість звернення дослідників до проблеми зіткнення західноукраїнської інтелігенції з радянським авторитаризмом зумовлена насамперед тою роллю, яку вона відіграла в боротьбі за відновлення незалежності України, а відтак, необхідністю вшанувати внесок багатьох українських науковців і митців, які сприяли збереженню національної самобутності українського народу та його культури.

Аналіз останніх досліджень. Створена за останні три десятки років фахова література, що присвячена проблемі політичного залякування радянською державою західноукраїнської інтелектуальної еліти часів розквіту сталінізму, вимагає її наукової оцінки, що, безумовно, сприятиме продовженню пошукової роботи. Окремі фрагменти історіографії наукової проблеми висвітлили у статтях Р. Попп (2008), І. Автушенко (2010), Т. Гуменюк (2004), Р. Крайнік (2011), О. Довбня (2017), а також автори кваліфікаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора чи кандидата історичних наук. Однак узагальнювального дослідження до недавнього часу написано не було.

Мета публікації – показати внесок сучасних українських дослідників у вивчення взаємин західноукраїнської інтелігенції з радянською владою протягом 1939–1953 рр., виділити основні напрями досліджень та накреслити шляхи подальших наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Велике значення для формування об'єктивного бачення проблеми має наявність джерельної бази. Пошук, упорядкування й оприлюднення документальних матеріалів здійснюють науково-дослідні інституції та фахові історики. Так, у збірці «Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. 1939–1953» (Сливка, 1995) дослідник знайде поглиблену інформацію про репресії щодо інтелігенції, духовенства, інакомислячих, рух опору політиці русифікації. Укладачі подали переважно ті документи, які, з одного боку, суттєво доповнюють вже відомі факти, а з іншого, розкривають функціонування культури в умовах тоталітарного режиму, трагедію творців духовних цінностей українського народу. Значну увагу приділено політико-ідеологічній ситуації, що склалася в

західних областях у перші повоєнні роки, оскільки саме вона надовго визначила не лише напрями і суть культурної політики в регіоні, а й долю багатьох науковців, літераторів, митців. Автор передмови до цього видання О. Луцький слушно зауважив: «Пряме підпорядкування всього духовного життя суспільства політичним та ідеологічним цілям владних структур, насильне відкидання національних цінностей і релігії, адміністрування, абсолютно неприйнятні у творчій діяльності командні методи керівництва, слабка матеріально-технічна база, низький матеріальний і професійний рівень більшості кадрів інтелігенції, зневажливе ставлення до їх елементарних потреб тощо стали надовго характерними ознаками культурних перетворень» (Луцький, 1995, с. 49).

О. Ішук та Н. Ніколаєва представили унікальні документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України – спеціальні повідомлення управління НКДБ-МДБ (УНКДБ-УМДБ) по Львівській області за 1946 р., у яких висвітлюються політичні настрої львівської інтелігенції у зв'язку із потужним ідеологічним тиском на історичну школу М. Грушевського у Львові (Ішук & Ніколаєва, 2007). Дослідники застерігають, що повністю довіряти цим документам не можна. Тим не менше, вони до певної міри відображають настрої галицької інтелігенції щодо ідейного та інституційного тиску влади на істориків, насадження офіційної концепції історичного розвитку України, гіпертрофованої ідеологізації гуманітарних наук. До того ж, як стверджують О. Ішук та Н. Ніколаєва, чимало зібраних чекістами реaguвань виглядають дійсно критичними і відвертими. Можливо, це пояснюється тим, що документи були призначені для внутрішнього використання в апараті органів держбезпеки, які добре усвідомлювали справжній стан справ. Саме тому чекістів просили записувати вислови представників української інтелігенції, не «пригладжуючи» їх. У повідомленнях зібрані висловлювання таких відомих представників львівської інтелігенції, як О. Степанів, М. Рудницький, Ф. Колесса, Я. Музика, О. Терлецький, Д. Бандрівський та ін. Крім того, через свої можливості органи МДБ дізналися і про реакцію на критику самих переслідуваних – І. Крип'якевича, М. Кордуби та М. Возняка. За спостереженнями дослідників, деякі висловлювання львівських учених вражають точністю в оцінці різних складових тогочасної ситуації, як-от:

русифікація в СРСР, наступ Москви на українську культуру, відсутність достатньої кількості спеціалістів та спеціалізованих наукових видань у Львові, погана підготовка радянських спеціалістів (Іщук & Ніколаєва, 2007, с. 4–5).

Частково аналізована проблема знайшла відображення у працях, присвячених політиці радянзації західноукраїнських земель та функціонуванню радянської карально-репресивної системи (Білас, 1994; Баран, 1996; Баран & Даниленко, 1999; Литвин, Луцький, & Науменко, 1999; Надольський, 2008; Баран & Токарський, 2014). Проте найбільше фактографічного матеріалу та оцінок-висновків містять спеціальні дослідження.

Передовсім історики показали мету політики радянської влади щодо інтелігенції. О. Луцький зауважив, що її суть зводилася до того, аби нейтралізувати та ізолювати певну частину людей розумової праці, насамперед явних і потенційних політичних противників, а решту перетворити на покірний засіб реалізації своїх планів щодо форсованої інтеграції Західної України до суспільно-політичної та економічної системи СРСР (Луцький, 2003, с. 99). У подібний спосіб висловила й Т. Марусик. На її думку, проблема радянзації інтелігенції розв'язувалася декількома шляхами: формуванням її кадрів з «класово близьких джерел» (створення робітничо-селянської інтелігенції), «перевихованням» місцевої інтелігенції, втягненням їх у різні форми радянської громадської діяльності, а також репресіями проти тих, хто не бажав іти на компроміс. Складність і суперечливість цього процесу полягала в гіперболізації класового підходу, заідеологізованості всіх сфер життя, схильності влади до насильства тощо (Марусик, 2003, с. 17).

Дослідники документально довели, що репресії не оминули представників жодної професійної групи людей розумової праці. Найбільших втрат зазнала інтелігенція краю під час проведення в західних областях УРСР чотирьох масових депортацій у 1940–1941 рр., які влада мотивувала необхідністю очистити регіон від «неблагонадійного елементу». Тисячі представників творчого прошарку суспільства, включаючи біженців із Закарпаття та Польщі, разом із сім'ями були примусово вивезені в глиб СРСР – у Сибір, Казахстан, північні регіони європейської частини Російської Федерації, де вони не забезпечувалися необхідними житлово-

побутовими умовами, продовольчим і промисловим постачанням, медичним обслуговуванням, роботою за спеціальністю. Люди, не підготовлені ні фізично, ні морально до життя в таких умовах, були приречені на голод, хвороби, непосильну працю в каменоломнях чи лісопозаводах і смерть (Луцький, 2009, с. 585).

Як з'ясував К. Кондратюк, було заарештовано й вивезено на схід політичних діячів – національних демократів К. і Д. Левицьких, соціалістів-радикалів І. Новодворського й А. Гривняка, соціал-демократа В. Старосольського та багатьох інших. Одночасно проводилися арешти повітових і сільських українських активістів. Тоді під репресії потрапили: редактори І. Квасниця та М. Голінатий, адвокат А. Говикович, професор А. Березовський, інженер Б. Цісик, суддя К. Білинський, священики В. Цебровський, Т. Ковалюк, З. Ковалик. Органи НКВС мали списки, заздалегідь виготовлені радянським консульством у Львові, а також ними було використано матеріали з архівів польської поліції у Львові і поліцейських відділів у всьому краї. Газета «Краківські вісті» у 1942 р. помістила на своїх сторінках понад 250 прізвищ заарештованих і вбитих органами НКВС або вивезених у Сибір у вересні-жовтні 1939 р. галицьких інтелігентів (Кондратюк, 2001, с. 153).

Про нищення надбань української творчої еліти свідчать безліч фактів, наведених у науковій літературі. Зокрема, із книгарень і бібліотек була вилучена майже вся надрукована після 1917 р. українська продукція: белетристика, публіцистика, мемуарна література, наукові публікації з історії України, преса. Частково ця література потрапила до спецфондів, а більшість її було знищено. В багатьох районах Львівщини працівники НКВС спалили всі видання «Просвіти». Реорганізація музеїв і бібліотек, що велась «стахановськими» темпами, завершилася закриттям переважної більшості з них, тоді як новостворені функціонували часто погано. У Львові було прикрито як націоналістичні «Музей українського війська», «Музей молоді громади», а їх фонди передано до Центрального архівного управління НКВС. З музею художнього промислу забрано військові цінності (срібло) і передано на зберігання Держбанку. Всього у Львівській області з 22 різних музеїв, що існували навесні 1940 р., залишилося вісім, із них лише два розпочали свою роботу (Киричук, 2002, с. 577).

Сталінський режим, прагнучи якомога швидше інтегрувати західноукраїнських науковців у систему підконтрольної йому академічної науки, домігся ліквідації Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). На думку О. Рубльова та Ю. Черченка, це був відверто хибний крок, оскільки не було жодних підстав вважати НТШ нежиттєздатною науково-організаційною структурою. Вона б з успіхом виконувала функції львівської (чи західноукраїнської) філії АН УРСР, яку довелося таки створити у повоєнні роки (Рубльов & Черченко, 1994, с. 201). І хоча більшовицьку ідеологію, як слушно зауважив О. Луцький, насаджували всіма можливими засобами, ефект від радянізації духовної сфери був лише зовнішнім, оскільки вона тривала занадто коротко, щоб можна було реально досягти глибинних зрушень у суспільній свідомості. За два неповні роки (вересня 1939 – червня 1941 рр.) радянська система зуміла сповна виявити свою антигуманну сутність і дискредитувати себе в очах абсолютної більшості населення. Усе це викликало у найрадикальніше налаштованих людей потребу шукати форми і методи боротьби з новою владою (Луцький, 2006, с. 119).

З'ясовано, що початок німецько-радянської війни не припинив державний терор проти західноукраїнської інтелігенції. Відступ Червоної армії супроводжувався масовими розстрілами політв'язнів, значну частину яких становили представники творчої праці. Стрімке наближення німецької армії не давало часу на вивезення арештантів, тому, відповідно до чинної інструкції НКВС, усі засуджені на смерть або до тривалих термінів ув'язнення були розстріляні. Розстріли проводилися без жодних списків, іноді просто у камерах. Багаторічні дослідження різних джерел, як-то архівних документів, повідомлень у пресі того періоду, свідчень очевидців та родин загиблих, зібраних істориками, краєзнавцями та громадськими організаціями, дали можливість відомій українській громадській діячці та шанувальниці історії рідного краю І. Федущак встановити загальну кількість жертв в'язничного терору, розгорненого під час відступу більшовиків із Західної України, – майже 22 тис. осіб, із них приблизно 5 тис. – на Львівщині, понад 3 тис. – на Тернопільщині. Серед убитих у Львівській (разом з Дрогобицькою) області їй вдалося встановити імена лише понад 2500 осіб (Федущак, 2006, с. 137). Списки знищених в тюр-

мах і на етапах евакуації української інтелігенції та національно свідомого громадянства Галичини й Волині у червні-липні 1941 р. І. Федущак представила у праці, підготовленій спільно з головою НТШ О. Романівим (Романів & Федущак, 2002, с. 51–253).

Українські вчені показали передумови репресивної політики щодо інтелігенції у повоєнні роки. Так, В. Даниленко констатував, що переможне завершення війни з Німеччиною знаменувало собою зміну атмосфери суспільно-культурного життя в СРСР, ставлення до національно-культурних потреб народів. Спровокувавши у роки війни зростання національної самосвідомості народів СРСР, у тому числі й російського, прагматично використавши його в інтересах перемоги над ворогом і не в останню чергу – для збереження особистої влади, Й. Сталін зі страху перед можливою перспективою виходу цієї самосвідомості за межі дозволеного безжально її розтоптав. Наступ сталінізму розгорнувся з новою силою як у центрі, так і на місцях, у союзних республіках. Масштабна «зачистка» звільненої від гітлерівської пропаганди території розгорнулася в Україні. Із культурно-ідеологічної сфери почала зникати українська національна фразеологія. Її поступово змінювала радянська, загальносоюзна (Даниленко, 2002, с. 707–708).

Як зазначив згаданий автор, ідеологічна чистка в Україні розгорнулася у другій половині 1946 р., після серпневого пленуму ЦК КП(б)У, який визначив основні лінії викривальної діяльності. Вона була складовою частиною чергової сталінської атаки на Україну, зокрема на селянство, з метою викачати якомога більше хліба з українського села (Даниленко, 2002, с. 708). Ученими з'ясовано, що керівництво більшовицької партії та радянського уряду, зокрема й в Україні, ухвалило низку постанов, які давали поштовх для цькування, паплюження, морального та фізичного винищення найактивнішої у творчому і громадсько-політичному плані мистецької та наукової еліти. Всього за період 1946–1951 рр. було ухвалено 12 найбільш значних за своїм характером постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, як-от: «Про журнал "Вітчизна"», «Про журнал сатири й гумору "Перець"», «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи щодо його поліпшення», «Про репертуар самодіяльності культурно-освітніх установ», «Про перекручення і помилки у висвітленні

історії української літератури», «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» та ін. Ці постанови заклали ідеологічні підвалини для наступу на всі групи інтелігенції (Шевченко, 1992, с. 40; Баран, 1996, с. 56; Луцький, 1995, с. 32; Попп, 2000, с. 153; Марусик, 2003, с. 19).

Чи не найбільше уваги вчені присвятили питанню боротьби тоталітарної системи проти послідовників історичної школи М. Грушевського у Львові. Цей аспект проблеми цікавив О. Луцького (Луцький, 2009, с. 594–595), О. Іщука та Н. Ніколаєву (Ішук & Ніколаєва, 2007), С. Герегову і Т. Марусик (Герегова & Марусик, 1997, с. 105–106), І. Патера (Патер, 2015–2016, с. 40–48) та ін., однак найгрунтовніше його висвітлив у спеціальній праці Я. Дашкевич (Дашкевич, 1995). На його переконання, під кодовою назвою «боротьба з історичною школою М. Грушевського та його учнями» здійснювалося багато ідеологічних та позаідеологічних справ, з яких найменша частка мала щось спільне з науковою критикою поглядів та результатів дослідження великого історика і його учнів. Хоча цю боротьбу намагалися маскувати як боротьбу на «історичному фронті», саме з цим «фронтом» у неї було мало спільного. По суті, ствердив учений, велася боротьба зі: 1) справжньою, об'єктивною історією України, замість якої підсовували москвоцентричну... сфальсифіковану історію України, ліквідовуючи одночасно можливість справді по-фаховому і згідно з історичними фактами досліджувати історію України та українського народу; 2) українською національною ідеєю, суть якої полягає в необхідності побудови незалежної Української держави, чого досягти можна лише шляхом національно-визвольної боротьби проти основного і найстрашнішого поневолювача – Росії; поборюючи всіма методами історичне коріння й історичний досвід української нації як першооснови національної ідеї, передбачалося знецінити й очорнити ідейні підстави українського національно-визвольного руху, висовуючи замість цього як ідеал братню Велику Росію (під виглядом СРСР), з якою вдячний український народ об'єднаний навіки; 3) ідеологією українського націоналізму як теоретичним і практичним оформленням української національної ідеї...; 4) українським підпільним і відкритим повстанським рухом, очолюваним Організацією українських націоналістів («бандерівцями») та Українською Повстанською Ар-

мією, причому боротьба з «історичною школою М. Грушевського та його учнями» у 1945–1947 рр. мала частково компенсувати невдачі боротьби з підпільним рухом, яка затягувалася; для цього необхідно було за всяку ціну конструювати безпосередні зв'язки між школою М. Грушевського та національно-визвольною боротьбою (Дашкевич, 1995, с. 69).

Як показали О. Рубльов і Ю. Черченко, Т. Марусик, О. Луцький, І. Патер та ін., результатом кампанії боротьби з «українським буржуазним націоналізмом», націоналістичною школою М. Грушевського стали публічні лайки і образи відомих представників західноукраїнської еліти, які зазвичай закінчувалися арештами. Репресії не оминули письменників П. Карманського, М. Рудницького, А. Патрус-Карпатського, О. Дучимінську, літературознавця та фольклориста М. Возняка, композиторів В. Барвінського, М. Колессу, художницю Я. Музику, музеєзнавця В. Свенціцьку, акторів Й. Стадника, Х. Кудринського, І. Дудича, цілої низки представників західноукраїнського учительства (Рубльов & Черченко, 1994, с. 228–230; Марусик, 2003, с. 22; Луцький, 2009, с. 593; Патер, 2015–2016, с. 48–53). Р. Попп з'ясувала, що після систематичних чисток Львівської спілки письменників, з 87 осіб, які були у Спілці у 1945 р., в 1950 р. нараховувалося лише 49 (Попп, 2000, с. 158). Т. Галайчак та О. Луцький подали таку інформацію: із середини 1948 р. до середини 1950 р. з академічних наукових установ Львова було звільнено 50 співробітників, зокрема, 37 представників галицької інтелігенції (Галайчак & Луцький, 2000, с. 32–34).

Про «перетрушування» радянським режимом учительських кадрів писав С. Сворак. За його спостереженнями, у перші повоєнні роки, зважаючи на ті чи інші обставини, до політичного фільтрування вчителів вдавалися вибірково. Проте на рубежі 1940–50-х рр. ця практика набула масового характеру. Так, якщо у 1944 р. у школи Львівщини прийшло понад 2 тис. місцевих учителів, то у 1950 р., незважаючи на випуски педучилищ, інститутів та університету, їх залишилося лише 852. Підстави такого значного скорочення були здебільшого політичні (Сворак, 1997, с. 38). Автор показав, що репресивні акції проти непокірних учителів, їх кількаразова заміна більш лояльними до режиму, що збіглися в часі із завершенням суцільної колективізації та подо-

ланням організованого опору українського визвольного руху, зумовили давно очікувані партійно-радянським керівництвом суспільно-політичні зміни в краї. Значна частина вчителства почала переходити на шлях співробітництва з радянською владою, інша – відмовлялася від активних форм опору й намагалася уникати участі в суспільно-політичному житті (Сворак, 1997, с. 40).

У кандидатській дисертації Н. Сірук досліджено суспільно-політичну ситуацію та політику державно-партійного керівництва щодо України у другій половині 40 – на початку 50-х рр. ХХ ст., форми та методи здійснення політичного контролю, насамперед щодо діячів літератури, мистецтва і науки, та їх вплив на культурне життя в Україні. Авторка довела, що розгорнуті в цей період ідеологічні кампанії були спрямовані проти творчої і наукової інтелігенції як головного носія національної самобутності українського народу і проводилися під гаслом «боротьби проти українського буржуазного націоналізму» (Сірук, 2008). Н. Сірук присвятила чимало уваги питанню державного терору щодо письменників П. Карманського, М. Рудницького, А. Патрус-Карпатського, митців М. Колесси та А. Кос-Анатольського, істориків М. Кордуби, І. Крип'якевича, О. Терлецького та ін.

Ужгородський історик В. Міщанин, аналізуючи процес радянзації Закарпаття у 1944–1950 рр., висвітлив творче життя місцевої інтелігенції в умовах «ждановщини». Автор довів, що в області толерувався лише панівний в СРСР стиль соцреалізму. Тому письменника Ф. Потушняка звинуватили в «ігноруванні радянської дійсності», «низькопоклонстві перед західноєвропейською культурою», а його захисника П. Лінтура – у відстоюванні «самостійності закарпатської літератури, безбуржуазності закарпато-українського народу». Під критику потрапили низка художніх творів, зокрема російськомовного поета Л. Бездомного за викривлений образ тракториста – «нової позитивної фігури в перебудові закарпатського села». У стилі соцреалізму мали писати й засновники закарпатської школи живопису – митці європейської слави (Міщанин, 2019, с. 20).

Ю. Киричук висвітлив справжню роль Міністерства державної безпеки СРСР у вбивстві українського та польського письменника Я. Галана (Киричук, 2001). На думку історика, чекісти фізично ліквідували відомого громадського діяча, який міг у по-

дальшому вийти з-під партійної опіки. Ю. Киричук взяв на себе сміливість ствердити, що загибель Я. Галана 24 жовтня 1949 р. відіграла у Західній Україні таку роль, як загадкова смерть С. Кірова 1934 р. у Ленінграді, тобто, вона стала каталізатором нової хвилі репресій проти західноукраїнської інтелігенції та студентства (Киричук, 2001, с. 92).

Предметом дослідження О. Олексихина стала гуманітарна інтелігенція Прикарпаття у період сталінізму. Автор показав, що тоталітарний режим після вигнання німецьких окупантів із західноукраїнських земель почав здійснювати кроки з формування нової інтелігенції, чим переслідував завдання остаточного її одержавлення. Посилення впливу держави на інтелігенцію вело до своєрідної «колективізації» праці, внаслідок чого творчий процес набирал уніфікованих форм. Створення різного роду творчих спілок, товариств, об'єднань мало, з одного боку, гарантувати їхнім членам більш-менш сприятливі матеріальні умови існування а, з іншого – спрямовувати їхню діяльність у необхідне для держави русло (Олексихин, 2011, с. 329). Підсумовуючи, дослідник ствердив, що гуманітарна інтелігенція Прикарпаття в повоєнні роки опинилася у надзвичайно складному становищі. Про свободу професійної діяльності і творчості як основної умови її існування навіть не йшлося. Панівний тоталітарний режим дозволяв відносну свободу лише в контексті офіційно проголошеної комуністичної ідеології. Усе, що суперечило офіційній доктрині, визначалося в одних випадках як «помилки і перекручення», а в інших – як антирадянщина, прояви «українського буржуазного націоналізму» та «низькопоклонство перед Заходом» (Олексихин, 2011, с. 334).

У публікаціях Р. Маньковської висвітлюється ставлення сталінської влади до музеїв на Західній Україні, ідеологічний тиск на діяльність музейних працівників та вилучення цілого пласту культурної національної спадщини через знищення унікальних пам'яток музейної скарбниці українського народу (Маньковська, 2012, 2014). За спостереженням дослідниці, трагічні події в музейництві Львівщини впродовж 1939–1950-х рр., пов'язані з політичними репресіями, вандалізмом та ідеологічним тиском, масштаби яких тривалий час приховувалися від суспільства, були характерні для всієї музейної справи України. Тоталітарна влада

знищила традиційні основи музейництва, насильницькими методами порушила спадкоємність у музейній професії, знищивши чи відсторонивши від роботи фахівців старшого покоління, відкинула науково-дослідні можливості музеїв, перетворивши їх на пропагандистські осередки для комуністичного виховання населення. Політичний режим остерігався широкого висвітлення національного надбання України, усвідомлюючи його глибокий вплив на світогляд і свідомість суспільства. Діяльність музейних закладів була суворо регламентована партійними органами, які примусово нав'язували тематику і зміст колекцій та експозицій. Під гаслами боротьби з «буржуазним націоналізмом» з музейних фондів було вилучено глибокий пласт української самобутньої спадщини, знищено унікальні пам'ятки національної культури. Але наперекір тоталітарній, репресивній, командно-адміністративній системі працівники музеїв, нерідко ризикуючи життям, докладали чимало зусиль, щоб розвивати музейну галузь, зберегти історико-культурне надбання українського народу і передати його поколінням грядущим (Маньковська, 2014, с. 190).

Засоби впливу радянського режиму на творчу інтелігенцію показали також В. Бадяк (2003), М. Ільницький (1999, 2003), Д. Малезик (2014), М. Галів (2009) та ін. Головним обов'язком місцевої інтелігенції стало опанування особливого творчого методу – соціалістичного реалізму, який, як слушно зауважують дослідники, мав на меті перетворити митця на бездумного виконавця ідеологічних уподобань і потреб панівної системи, позбавивши його головного – свободи творчості. Названі автори однак свідчать про те, що «політичному загартуванню» митців мала сприяти розгалужена система більшовицької освіти, яка охоплювала гуртки, семінари, лекції, а також вечірній університет марксизму-ленінізму. Інтелігенція, яка за своїми переконаннями прагнула до загальнодемократичних цінностей, не могла примиритися з одноманітністю духовного життя. Шляхів урегулювання цих суперечностей було багато, однак обраний був лише один – встановлення повної монополії ВКП(б) у духовному житті, цілковите підпорядкування культурного життя офіційній ідеології, що супроводжувалося ліквідацією й розпорошенням тих груп інтелігенції, які були нездатні на компроміс і адаптацію до потреб системи.

Про наслідки державного терору щодо людей розумової праці на західних землях України фахово висловився О. Луцький. На його переконання, у середовищі інтелігенції швидкими темпами йшла втрата професіоналізму, громадянської активності. Порушилася спадкоємність між поколіннями. На зміну старій інтелігенції, носію національно-культурних традицій, приходила нова генерація людей як за духовним складом, так і рівнем культури. Навіть особисті якості багатьох з них, їхній ентузіазм та практичний досвід ніяк не могли замінити глибини знань і незалежності мислення – усього, що створювалося у духовній сфері кількома поколіннями. Значна частина нової, так званої «соціалістичної інтелігенції», хоч і усвідомлювала антинаціональний характер тоталітарної системи, все ж навіть всупереч своїм переконанням більшою чи меншою мірою ставала втілювачем комуністично-більшовицьких ідей. Інтелігенція поступово втрачала свій культурний і моральний пріоритет у суспільстві (Луцький, 2009, с. 595).

Аналізована проблема знайшла відображення і в персонологічних дослідженнях. Так, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій та ін. показали форми і методи тиску радянських чиновників від науки на знаного дослідника історії запорозького козацтва, Української національної революції XVII ст., українського книгодрукування, бібліофіла та краєзнавця І. Крип'якевича (Дашкевич, 1990, с. 13–14; Ісаєвич, 2001; Стеблій, 2011). Як засвідчили вчені, керівництво Академії наук УРСР, представники центральних і львівських компартійних органів, цензори державних видавництв намагалися неодноразово «підкорегувати» його наукові студії з історії та культури України в русло «віковичної дружби українського і російського народів», популяризації історичного значення «воз'єднання України з Росією 1654 р.», «визвольних походів» Червоної армії на західноукраїнські землі 1920–1939 рр.; спонукали цитувати класиків марксизму-ленізму й забути окремі довоєнні публікації з історії українського державотворення та Українського війська, історичного краєзнавства, забороняли цитувати праці М. Грушевського та інших «українських буржуазних націоналістів».

Завдяки нововіднайденим джерельним матеріалам в архіві Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника

НАН України та Галузевого державного архіву Служби безпеки України (м. Львів) М. Литвину та В. Ільницькому вдалося поглибити цей аспект проблеми (Литвин & Ільницький, 2021, с. 141–143, 146). Зокрема, автори показали тривалі поневер'яння через репресивні дії радянської влади молодого книгознавця, сина генерал-хорунжого Армії УНР, діяча Української військової організації Р. Дашкевича і хорунжої Легіону Українських Січових Стрільців О. Степанівни Я. Дашкевича (Литвин & Ільницький, 2021, с. 142–143).

Уже згадана дослідниця Р. Маньковська одну зі своїх публікацій присвятила життєвому шляху та науковому внеску у мистецтвознавство і музейну справу України культурного діяча В. Свенціцької в контексті історії Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові та її батька музеолога І. Свенціцького (Маньковська, 2013). О. Кравчук, висвітливши громадсько-політичну, культурно-просвітницьку та фахову працю А. Річинського, навела численні факти переслідування видатного українського діяча радянським режимом (Кравчук, 2021). Високої оцінки заслуговує дослідження Л. Клебан наукової та громадсько-політичної діяльності М. Возняка (Клебан, 2008, 2016). Як показала авторка, учений, позитивно сприйнявши нову форму української державності, якою була радянська Україна перед війною у 1939–1941 рр., із осторогою ставився до її ідеологічної складової. Попри високі політично-державні посади (депутат Верховної Ради УРСР та Львівської міської ради, член ВКП(б)/КПРС) він фактично не цікавився політикою. Власне ці посади М. Возняк використовував лише для того, аби партійні чиновники дали йому можливість займатись наукою, що було головним сенсом у житті академіка. Водночас він залишався одним із небагатьох, хто не відмовився вивчати проблеми, які радянська історіографія «критично переосмислила». Саме через сповідування принципів історичної школи М. Грушевського, за «повільну переорієнтацію» на засади марксистсько-ленінської методології, відсутність критично-викривальних публікацій тощо, він зазнав переслідувань. З цих причин низка наукових задумів академіка залишилася нереалізована, а окремі фундаментальні праці були опубліковані лише після смерті науковця (Клебан, 2016, с. 339).

Висновки. Аналіз історіографічних джерел засвідчив, що сучасні вітчизняні дослідники на багатому ілюстративному матеріалі показали форми і методи терору сталінського режиму щодо західноукраїнської інтелігенції у 1939–1953 рр., як-от: фізичне знищення, прямі погрози та залякування, партійна критика «українських буржуазних націоналістів», ізоляція українських літераторів і художників від звичного для них національно-культурного середовища, виключення неугодних письменників і митців із творчих спілок, створення атмосфери страху. Автори сходяться на тому, що саме проти національно свідомих українців, чий опір утвердженню тоталітарного режиму на західних землях України набув у повоєнні роки масового і організованого характеру, спрямовувався головний удар з боку влади. Остання використовувала всі можливості для ідейного та інституційного тиску на творчу інтелігенцію, насадження нового історичного нарративу, дискредитації українського національно-визвольного руху, а кожний вияв невдоволення такою політикою неодмінно розцінювався як прояв «українського буржуазного націоналізму» з усіма наслідками, що випливали з цього.

Водночас аналізована проблема має перспективу розвитку. Зокрема, додаткових знань потребують ідеологічні чистки вчених природничих наук, морально-психологічний стан інтелігенції у контексті повсякденної локальної історії, формування інтелігенцією стандартів самопрезентації в умовах політики державного терору. Ця наукова проблема має перспективу дослідження крізь призму біографістики. Погоджуємося з думкою М. Литвина та В. Ільницького, висловлену у згаданій їхній публікації, що слід продовжити започатковану після відновлення незалежності України Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича археографічну роботу – видання або перевидання праць тогочасних науковців-гуманітаріїв, як-от: І. Крип'якевича, М. Кордуби, О. Терлецького, М. Возняка, В. Щурата та інших вихованців НТШ.

Джерела та література

Автушенко, І.Б. (2010). Українська інтелігенція у повоєнні роки (до проблеми історіографії). *Етнічна історія народів Європи*: збірник наукових праць, 32, 69–73. Київ.

- Бадяк, В.** (2003). *У лецатах сталініцини: нарис історії Львівської організації Спілки художників України 1939–1953 рр.* Львів: СКІМ.
- Баран, В.К., & Токарський, В.В.** (2014). *«Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939–1941 рр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ.
- Баран, В.** (1996). *Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Баран, В., & Даниленко, В.** (1999). *Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.).* Київ: Альтернативи.
- Білас, І.** (1994). *Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз* (Кн. 1–2). Київ: Либідь; Військо України.
- Галайчак, Т., & Луцький, О.** (2000). Інститут суспільних наук: сторінки історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 7, 16–56. Львів.
- Галів, М.** (2009). Політика радянської влади щодо педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл Західної України у 1939–1941 роках (на прикладі Дрогобицької області). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Історія»*, 24, 92–109. Дрогобич.
- Герегова, С.В., & Марусик, Т.В.** (1997). Розвиток вищої освіти в західних областях України (друга половина 40-х – перша половина 50-х рр. ХХ ст.). *Український історичний журнал*, 3, 101–108. Київ.
- Гуменюк, Т.І.** (2004). Доля української інтелігенції після приєднання Західної України до УРСР у 1939–1941 роках у сучасній історіографії. *Наукові записки. Серія: Історія: за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХХ–ХХІ століттях»*, 28–29 жовтня 2004 р. (с. 42–46). Вінниця.
- Даниленко, В.М.** (2002). Масовий терор у післявоєнний період. *Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси* (с. 707–775). Київ: Наукова думка.
- Дашкевич, Я.** (1990). Іван Крип'якевич – історик України. В І. Крип'якевич, *Історія України* (с. 5–21). Львів: Світ.
- Дашкевич, Я.Р.** (1995). Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів. *Михайло Грушевський і львівська історична школа* (с. 32–94). Нью-Йорк, Львів.

- Довбня, О. (2017). Політичні репресії на Волині (1939–1953 рр.): історіографічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 4, 150–155. Луцьк.
- Ільницький, М.М. (1999). *Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття*. Львів: Місіонер.
- Ільницький, М.М. (2003). *Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова другої половини ХХ століття*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Ісаєвич, Я. (2001). Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 8, 7–15. Львів.
- Іщук, О., & Ніколаєва, Н. (2007). *Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи Михайла Грушевського у 1946 році*. Київ. Взято з https://chtyvo.org.ua/authors/Ischuk/Oleksandr/Reaktsiia_lvivskoi_intelihentsii_na_rozhrom_istorichnoi_shkoly_Mykhaila_Hrush-evskoho_u_1946_rotsi/
- Киричук, Ю.А. (2001). Вбивство Ярослава Галана: істинні вбивці та політичні наслідки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Держава та армія*, 431, 91–96.
- Киричук, Ю. (2002). Терор і тероризм у Західній Україні. *Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси* (с. 548–595). Київ: Наукова думка.
- Клебан, Л. (2008). Громадсько-політична діяльність Михайла Возняка: переломний 1946 рік. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 17, 437–441. Львів.
- Клебан, Л. (2016). Михайло Возняк в останні роки життя (1945–1954): критика та переслідування академіка. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 17, 322–340. Львів.
- Кондратюк, К. (2001). Втрати населення Західної України у 1939–1941 рр. *Україна-Польща важкі питання. Т. 5: Українсько-польські відносини під час Другої світової війни: матеріали V міжнародного семінару істориків*, Луцьк, 27–29 квітня 1999 року (с. 150–163). Варшава.
- Кравчук, О.Р. (2021). *Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892–1956)*. (Автореф. дис. ... канд. іст. наук). Тернопіль.
- Крайнік, Р. (2011). Сучасна вітчизняна історіографія радянської ідеологізації навчального процесу в закладах освіти України у перше повоєнне десятиліття. *Український історичний збірник*, 14, 238–243. Київ.

- Литвин, М.Р., Луцький, О.І., & Науменко, К.Є. (1999). *1939. Західні землі України*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Литвин, М., & Ільницький, В. (2021). Соціогуманітаристика західного регіону України в умовах сталінського тоталітаризму: про-сопографічний та комеморативний аспекти. *Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)*: колективна монографія (с. 139–153). Львів – Торунь: Liha-Pres.
- Луцький, О. (2003). Інтелігенція в планах утвердження радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях (вересень 1939 – червень 1941). *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*, 1, 98–105. Одеса.
- Луцький, О. (2006). Львів під радянською окупацією 1939–1941 рр. *Український визвольний рух: науковий збірник*, 7, 89–119. Львів.
- Луцький, О. (1995). Передмова. В Ю. Сливка (Відп. ред.), *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: (1939–1953)* (с. 3–51). Київ: Наукова думка.
- Луцький, О. (2009). Приборкання інтелігенції (1939–1953 рр.). *Реабілітовані історією. У 27-ми томах. Львівська область. Книга перша* (с. 581–595). Львів: Астролябія.
- Малежик, Д.І. (2014). Творча інтелігенція Західної України в умовах другої радянзації регіону (1944–1953 рр.). *Військово-історичний меридіан: електронний науковий фаховий журнал*, 4 (6), 105–115. Київ.
- Маньковська, Р. (2013). Берегиня української культури (до 100-річчя від дня народження видатного науковця та музезнавця Віри Свенціцької). *Краєзнавство*, 4, 224–232. Київ.
- Маньковська, Р. (2012). Музейні колекції Західної України під ідеологічним тиском в післявоєнний період. *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*: науковий збірник, 4, 21–26. Луцьк.
- Маньковська, Р. (2014). Репресоване музейництво Львівщини (1939–1950-і рр.): знищення традицій. *Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Книга друга* (с. 174–194). Львів: Астролябія.
- Марусик, Т.В. (2003). *Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: динаміка складу, діяльність, стосунки з владою (друга половина 40-х – початок 60-х років ХХ ст.)*. (Автореф. дис. ... д-ра іст. наук). Чернівці.

- Мищанин, В.В.** (2019). *Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.* (Автореф. дис. ... д-ра іст. наук). Ужгород.
- Надольський, Й.Е.** (2008). *Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.):* монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки.
- Олеksiшин, О.** (2011). Гуманітарна інтелігенція Прикарпаття в період сталінізму (1944–1953 рр.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*, 27, 328–334. Київ.
- Патер, І.** (2015–2016). Ідеологічно-пропагандистський наступ сталінського режиму на галичан (1944–1953). *Новітня доба*, 3–4, 35–58. Львів.
- Попп, Р.** (2008). Інтелігенція Львова у 1944–1953 роках (історіографія проблеми). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія»*, 22, 127–138. Дрогобич.
- Попп, Р.П.** (2000). Становище творчої інтелігенції Львова у повоєнні роки (1944–1953). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія»*, 5, 151–162. Дрогобич.
- Романів, О., & Федущак, І.** (2002). *Західноукраїнська трагедія 1941.* Львів – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка; Фондація Українського Вільного Університету в США.
- Рубльов, О.С., & Черченко, Ю.А.** (1994). *Сталініщина й доля західноукраїнської інтелігенції, 20–50-ті роки ХХ ст.* Київ: Наукова думка.
- Сворац, С.Д.** (1997). Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період. *Український історичний журнал*, 2, 28–42. Київ.
- Сірук, Н.М.** (2008). *Політичний контроль тоталітарної держави за культурно-науковою сферою України (друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ ст.).* (Автореф. дис. ... канд. іст. наук). Львів.
- Сливка, Ю.** (Відп. ред.). (1995). *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: (1939–1953).* Київ: Наукова думка.
- Стеблій, Ф.** (2011). Іван Крип'якевич – оборонець академічного статусу Інституту суспільних наук. В Ф. Стеблій, *Галичина на перехрестях історії. Постаті* (с. 261–267). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Федушак, І. (2006). До 65-ї річниці комуністичного злочину (червень 1941 р.). *Український визвольний рух*: науковий збірник, 7, 120–154. Львів.

Шевченко, А. (1992). Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40–50-х рр. *Український історичний журнал*, 7, 39–48. Київ.

References

Avtushenko, I.B. (2010). *Ukrainska intelihentsiia u povoienni roky (do problemy istoriografii)* [Ukrainian intelligentsia in the postwar years (on the problem of historiography)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, 32, 69–73. Kyiv [in Ukrainian].

Badiak, V. (2003). *U leshchatakh stalinshchyny: narys istorii Lvivskoi orhanizatsii Spilky khudozhnykiv Ukrainy 1939–1953 rr.* [In the grip of Stalinism: Essay on the history of the Lviv organization of the Union of Artists of Ukraine 1939–1953]. Lviv: SKIM [in Ukrainian].

Baran, V.K., & Tokarskyi, V.V. (2014). «Zachystka»: politychni represii v zachidnykh oblastiakh Ukrainy u 1939–1941 rr. ["Stripping": political repression in the western regions of Ukraine in 1939–1941]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU [in Ukrainian].

Baran, V. (1996). *Ukraina 1950–1960-kh rr.: evoliutsiia totalitarnoi systemy* [Ukraine in the 1950s and 1960s: the evolution of the totalitarian system]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Baran, V., & Danylenko, V. (1999). *Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946–1980-i rr.)* [Ukraine in conditions of systemic crisis (1946–1980-ies)]. Kyiv: Alternatyvy [in Ukrainian].

Bilas, I. (1994). *Represyvno-karalna systema v Ukraini (1917–1953): suspilno-politychnyi ta istoriko-pravovyi analiz* [Repressive and punitive system in Ukraine (1917–1953): socio-political and historical-legal analysis]. (Vols. 1–2). Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy [in Ukrainian].

Halaichak, T., & Lutskyi, O. (2000). Instytut suspilnykh nauk: storinky istorii [Institute of Social Sciences: Pages of History]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood*, 7, 16–56. Lviv [in Ukrainian].

Haliv, M. (2009). Polityka radianskoi vlady shchodo pedahohichnykh kadriv zahalnoosvitnikh shkil Zakhidnoi Ukrainy u 1939–1941 rr. (na prykladi Drohobytsoi oblasti) [The policy of the Soviet government regarding the pedagogical staff of secondary schools of Western Ukraine in 1939–1941 (on the example of Drohobych region)]. *Prob-*

lemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series, 24, 92–109. Drohobych [in Ukrainian].

- Herehova, S.V., & Marusyk, T.V.** (1997). Rozvytok vyshchoi osvity v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (druha polovyna 40-kh – persha polovyna 50-kh rr. XX st.) [Development of higher education in the western regions of Ukraine (second half of the 40s – first half of the 50s of the XX century)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3, 101–108. Kyiv [in Ukrainian].
- Humeniuk, T.I.** (2004). Dolia ukrainskoi intelihtentsii pislia pryednannia Zakhidnoi Ukrainy do URSR u 1939–1941 rokakh u suchasni i istoriohrafii [The fate of the Ukrainian intelligentsia after the accession of Western Ukraine to the USSR in 1939–1941 in modern historiography]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Istoriia: za materialamy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii «Natsionalna intelihtentsiia v istorii ta kulturi Ukrainy v XX–XXI stolittiakh»*, 28–29 zhovtnia 2004 r. – *Scientific notes. Series: History: based on the materials of the All-Ukrainian scientific conference "National intelligentsia in the history and culture of Ukraine in the XX–XXI centuries"*, October 28–29, 2004 (pp. 42–46). Vynnytsia [in Ukrainian].
- Danylenko, V.M.** (2002). Masovyi teror u pisliavoienni period [Mass terror in the postwar period]. *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX–XX st. Istorychni narysy – Political terror and terrorism in Ukraine. XIX–XX centuries. Historical essays* (pp. 707–775). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (1990). Ivan Krypiakevych – istoryk Ukrainy [Ivan Krypyakevych – historian Ukraine]. In I. Krypiakevych, *Istoriia Ukrainy – History of Ukraine* (pp. 5–21). Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.R.** (1995). Borotba z Hrushevskym ta yoho shkoloiu u Lvivskomu universyteti za radianskykh chasiv [Struggle with Hrushevsky and his school at Lviv University in Soviet times]. *Mykhailo Hrushevskiy i lvivska istorychna shkola – Mykhailo Hrushevsky and Lviv Historical School* (pp. 32–94). Niu-York, Lviv [in Ukrainian].
- Dovbnia, O.** (2017). Politychni represii na Volyni (1939–1953 rr.): istoriohrafichnyi aspekt [Political repressions in Volyn (1939–1953): historiographical aspect]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University*, 4, 150–155. Lutsk [in Ukrainian].

- Ilnytskyi, M.M.** (1999). *Drama bez katarsysu: storinky literaturnoho zhyttia Lvova pershoi polovyny XX stolittia [Drama without catharsis: Pages of the literary life of Lviv in the first half of the twentieth century]*. Lviv: Misioner [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, M.M.** (2003). *Drama bez katarsysu: storinky literaturnoho zhyttia Lvova druhoi polovyny XX stolittia [Drama without catharsis: Pages of the literary life of Lviv in the second half of the twentieth century]*. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya.** (2001). Ivan Krypiakevych – istoryk i orhanizator naukovooho zhyttia [Ivan Krypyakevych – historian and organizer of scientific life]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood*, 8, 7–15. Lviv [in Ukrainian].
- Ishchuk, O., & Nikolaieva, N.** (2007). *Reaktsiia lvivskoi inteligentsii na rozghrom istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho u 1946 rotsi [The reaction of the Lviv intelligentsia to the defeat of the historical school of Mykhailo Hrushevsky in 1946]*. Kyiv. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Ishchuk_Oleksandr/Reaktsiia_lvivskoi_inteli_hentsii_na_rozhrom_istorychnoi_shkoly_Mykhaila_Hrushevskoho_u_1946_rotsi/ [in Ukrainian].
- Kyrychuk, Yu.A.** (2001). Vbyvstvo Yaroslava Halana: istynni vbyvtsi ta politychni naslidky [Murder Yaroslav Halan: the true killer and political consequences]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»: Derzhava ta armiia – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": State and Army*, 431, 91–96 [in Ukrainian].
- Kyrychuk, Yu.** (2002). Teror i teroryzm u Zakhidnii Ukraini [Terror and terrorism in Western Ukraine]. *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX–XX st. Istorychni narysy – Political terror and terrorism in Ukraine. XIX–XX centuries. Historical essays* (pp. 548–595). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kleban, L.** (2008). Hromadsko-politychna diialnist Mykhaila Vozniaka: perelomnyi 1946 rik [Socio-political activity of Mykhailo Vozniak: the turning point of 1946]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood*, 17, 437–441. Lviv [in Ukrainian].
- Kleban, L.** (2016). Mykhailo Vozniak v ostanni roky zhyttia (1945–1954): krytyka ta peresliduvannia akademika [Mykhailo Vozniak in the last years of his life (1945–1954): criticism and persecution of an academician]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho univer-*

- sytetu* – *Scientific notebooks of the historical faculty of Lviv University*, 17, 322–340. Lviv [in Ukrainian].
- Kondratiuk, K.** (2001). Vtraty naseleennia Zakhidnoi Ukrainy u 1939–1941 rr. [Losses of the population of Western Ukraine in 1939–1941]. *Ukraina-Polshcha vazhki pytannia. T. 5: Ukrainsko-polski vidnosyny pid chas Druhoi svitovoi viiny: materialy V mizhnarodnoho seminaru istorykiv*, Lutsk, 27–29 kvitnia 1999 roku – *Ukraine-Poland are difficult issues. Vol. 5: Ukrainian-Polish relations during the Second World War: materials of the V International Seminar of Historians*, Lutsk, April 27–29, 1999 (pp. 150–163). Varshava [in Ukrainian].
- Kravchuk, O.R.** (2021). *Hromadsko-politychna i kulturno-prosvitnytska diialnist Arsena Richynskoho (1892–1956) [Socio-political and cultural-educational activities of Arsen Richynsky (1892–1956)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ternopil [in Ukrainian].
- Krainik, R.** (2011). Suchasna vitchyzniana istoriohrafia radianskoi ideolohizatsii navchalnoho protsesu v zakladakh osvity Ukrainy u pershe povoienne desiatylittia [Modern domestic historiography of the Soviet ideologization of the educational process in educational institutions of Ukraine in the first postwar decade]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk – Ukrainian historical collection*, 14, 238–243. Kyiv [in Ukrainian].
- Lytvyn, M.R., Lutskyy, O.I., & Naumenko, K.Ye.** (1999). *1939. Zakhidni zemli Ukrainy [1939. Western lands of Ukraine]*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Lytvyn, M., & Inytskyi, V.** (2021). Sotsiohumanitarystyka zakhidnoho rehionu Ukrainy v umovakh stalinskoho totalitaryzmu: prosopohrafichni ta komemoratyvnyi aspekty [Sociohumanitarianism of the western region of Ukraine in the conditions of Stalinist totalitarianism: prosopographic and commemorative aspects]. *Polityka pamiaty v Ukraini shchodo radianskykh represii u zakhidnykh oblastiakh (1939–1953) – Politics of Memory in Ukraine on Soviet repression in the western regions (1939–1953)* (pp. 139–153). Lviv – Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
- Lutskyy, O.** (2003). Intelihentsiia v planakh utverdzhennia radianskoho totalitarnoho rehymu na zakhidnoukrainskykh zemliakh (veresen 1939 – cherven 1941) [The intelligentsia in the plans to establish the Soviet totalitarian regime in Western Ukraine (September 1939 – June 1941)]. *Intelihentsiia i vlada. Serii: Istoriia – Intelligentsia and power. Series: History*, 1, 98–105. Odesa [in Ukrainian].
- Lutskyy, O.** (2006). Lviv pid radianskoiu okupatsiieiu 1939–1941 rr. [Lviv under Soviet occupation 1939–1941]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian liberation movement*, 7, 89–119. Lviv [in Ukrainian].

- Lutskiy, O.** (1995). Peredmova [Preface]. In Yu. Slyvka (Ed.), *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy. T. 1: (1939–1953) – Cultural life in Ukraine. Western lands. Documents and materials. Vol. 1: (1939–1953)* (pp. 3–51). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lutskiy, O.** (2009). Pryborkannia intelihentsii (1939–1953 rr.) [Taming of the intelligentsia (1939–1953)]. *Reabilitovani istoriiei. U 27-my tomakh. Lvivska oblast. Knyha persha – Rehabilitated by history. In 27 volumes. Lviv region. Book one* (pp. 581–595). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Malezhyk, D.I.** (2014). Tvorchia intelihentsiia Zakhidnoi Ukrainy v umovakh druhoi radianizatsii rehionu (1944–1953 rr.) [Creative intelligentsia of Western Ukraine in the conditions of the second Sovietization of the region (1944–1953)]. *Viiskovo-istorychnyi merydian: elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal – Military-historical meridian: electronic scientific professional journal*, 4 (6), 105–115. Kyiv [in Ukrainian].
- Mankovska, R.** (2013). Berehynia ukraïnskoi kultury (do 100-richchia vid dnia narodzhennia vydatnoho naukovtsia ta muzeieznavtsia Viry Svientsitskoi) [Guardian of Ukrainian culture (to the 100th anniversary of the birth of the outstanding scientist and museologist Vira Sventsitska)]. *Kraieznavstvo – Regional studies*, 4, 224–232. Kyiv [in Ukrainian].
- Mankovska, R.** (2012). Muzeini koleksii Zakhidnoi Ukrainy pid ideolohichnym tyskom v pisliavoienni period [Museum collections of Western Ukraine under ideological pressure in the postwar period]. *Volynskiy muzeinyi visnyk: Muzei u doslidzhenni ta zberezhenni pamiatok kulturnoi spadshchyny zakhidnoukraïnskykh etnichnykh zemel – Volyn Museum Bulletin: Museums in the study and preservation of cultural heritage of Western Ukrainian ethnic lands: a scientific collection*, 4, 21–26. Lutsk [in Ukrainian].
- Mankovska, R.** (2014). Represovane muzeinytstvo Lvivshchyny (1939–1950-i rr.): znyshchennia tradytsii [Repressed museum work in Lviv region (1939–1950s): destruction of traditions]. *Reabilitovani istoriiei. U dvadtsiaty semy tomakh. Lvivska oblast. Knyha druha – Rehabilitated by history. In twenty-seven volumes. Lviv region. Book two.* (pp. 174–194). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Marusyk, T.V.** (2003). *Zakhidnoukraïnska humanitarna intelihentsiia: dynamika skladu, diialnist, stosunky z vladoiu (druha polovyna 40-kh – pochatok 60-kh rokiv XX st.) [Western Ukrainian humanitarian intelligentsia: the dynamics of composition, activities, relations with the authorities (the second half of the 40's – early 60's of the twentieth century)]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Chernivtsi [in Ukrainian].

- Mishchanyn, V.V.** (2019). *Radianizatsiia Zakarpattia 1944–1950 rr. [Sovietization of Transcarpathia in 1944–1950]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Nadolskyi, Y.E.** (2008). *Deportatsiina polityka stalinskoho totalitarnoho rezhymu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953 rr.) [The policy of deportations of the Stalinist totalitarian regime in the western regions of Ukraine (1939–1953)]*. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
- Oleksyshyn, O.** (2011). Humanitarna intelihentsiia Prykarpattia v period stalinizmu (1944–1953 rr.) [Humanitarian intelligentsia of Prykarpattia region during the Stalinist period (1944–1953)]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii – Collection of scientific works of the National Research Institute of Ukrainian Studies and World History*, 27, 328–334. Kyiv [in Ukrainian].
- Pater, I.** (2015–2016). Ideolohichno-propahandystskyi nastup stalinskoho rezhymu na halychan (1944–1953) [Ideological and propagandistic attack of the Stalinist regime on Galicians (1944–1953)]. *Novitnia doba – Modern times*, 3–4, 35–58. Lviv [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2008). Intelihentsiia Lvova u 1944–1953 rokakh (istoriohrafiiia problemy) [The intelligentsia of Lviv in 1944–1953 (historiography of the problem)]. *Problemy humanitarnykh nauk: naukovi zapysky Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series*, 22, 127–138. Drohobych [in Ukrainian].
- Popp, R.P.** (2000). Stanovyshche tvorchoi intelihentsii Lvova u povoienni roky (1944–1953) [The position of the creative intelligentsia of Lviv in the postwar years (1944–1953)]. *Problemy humanitarnykh nauk: naukovi zapysky Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series*, 5, 151–162. Drohobych [in Ukrainian].
- Romaniv, O., & Fedushchak, I.** (2002). *Zakhidnoukrainska trahediia 1941 [Western Ukrainian tragedy of 1941]*. Lviv – Niu-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka; Fundatsiia Ukrainskoho Vilnoho Univer-sytetu v SShA [in Ukrainian].
- Rublov, O.S., & Cherchenko, Yu.A.** (1994). *Stalinshchyna y dolia zakhid-noukrainskoi intelihentsii, 20–50-ti roky XX st. [Stalinism and the fate of the Western Ukrainian intelligentsia, 20–50s of the XX century]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

- Svorak, S.D.** (1997). Osvita na zakhidnoukrainskykh zemliakh u povoiennyi period [Education in western Ukraine in the postwar period]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 28–42. Kyiv [in Ukrainian].
- Siruk, N.M.** (2008). *Politychnyi kontrol totalitarnoi derzhavy za kulturno-naukovoiu sferoiu Ukrainy (druha polovyna 40-kh – pochatok 50-kh rokiv XX st.)* [Political control of the totalitarian state over the cultural and scientific sphere of Ukraine (the second half of the 40's – early 50's of XX century)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu.** (Ed.). (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy. T. 1: (1939–1953)* [Cultural life in Ukraine. Western lands. Documents and materials. Vol. 1: (1939–1953)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Steblii, F.** (2011). Ivan Krypiakevych – oboronets akademichnoho statusu Instytutu suspilnykh nauk [Ivan Krypyakevych – defender of the academic status of the Institute of Social Sciences]. In F. Steblii, *Halychyna na perekhrestyakh istorii. Postati – Galicia at the crossroads of history. Personalities* (pp. 261–267). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Fedushchak, I.** (2006). Do 65-yi richnytsi komunistychnoho zlochynu (cherven 1941 r.) [To the 65th anniversary of the communist crime (June 1941)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian liberation movement*, 7, 120–154. Lviv [in Ukrainian].
- Shevchenko, A.** (1992). Kulturno-ideolohichni protsesy v Ukraini u 40–50-kh rr. [Cultural and ideological processes in Ukraine in the 40–50's]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 7, 39–48. Kyiv [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2021 р.
Стаття рекомендована до друку 19.10.2021 р.*